

ŠVIETIMAS IR UGDYMAS LIETUVOJE: SISTEMOS IR IDĖJŲ KAITA

Romas Prakapas

Kiekvieno žmogaus gyvenimas ir ugdymas labai glaudžiai susiję, mat nuo pastarojo iš esmės priklauso gyvenimo pilnatvė. Antra vertus, kaip teigia L. Jovaiša, „bendra socialinė ir kultūrinė tautos gyvenimo padėtis lemia ugdymo pobūdį, jį keičia“²⁰⁷. Atkūrus Nepriklausomybę tapo palanku „sudaryti visas sąlygas žmogui pasiekti naują laiką atitinkantį išsilavinimą ir išsiugdyti atitinkamus gebėjimus bei dorinius pagrindus, kad pajėgtume tapti ne tik lygiateisiu, bet ir lygiaverčiu Europos tautų nariu“²⁰⁸. Ž. Jackūnas²⁰⁹ teigia, kad „perestroikos“ metais prasidėjęs Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdis subrandino ir švietimo pertvarkos, grindžiamos poreikiu (žr. 1 lentelę), siekius.

Apie pasiryžimą plėtoti krašto švietimą savita, skirtinga nei SSRS, linkme Lietuvos pedagogai viešai pareiškė 1988 m. gruodžio mėnesį Maskvoje vykusiame sąjungos švietimo darbuotojų suvažiavime²¹⁰. Nors pirmasis, oficialus, Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijos (vėliau pavadintos Tautinės mokyklos koncepcija), modeliuojančios savarankišką respublikos švietimo sistemą, projekto pristatymas įvyko 1988 m. lapkričio 17 d. (Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto Bendrojo lavinimo mokyklos pertvarkos laboratorija projektą pateikė svarstyti minėto instituto Mokslo tarybai, pritarančiai šiam projektui)²¹¹.

²⁰⁷ Jovaiša, L. *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 9.

²⁰⁸ *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 5.

²⁰⁹ Jackūnas, Ž. *Lietuvos švietimo kaitos linkmės*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 12.

²¹⁰ Jackūnas, Ž. *op. cit.*, p. 12.

²¹¹ Bruzgelevičienė, R. *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997 m.* Vilnius: Sapnų sala, 2008, p. 73–74.

1 lentelė. Komandinės ir poreikiu grindžiamos sistemos ypatybės (pagal P. Radó²¹²)

<i>Komandinė sistema</i>	<i>Poreikiu grindžiama sistema</i>
Pedagogikos ašis – mokymas, mokytojai švietimo politikos centras.	Pedagogikos ašis – mokymasis, svarbiausi švietimo politikoje mokiniai.
Dėmesys ištekliams, kontroliuojami procesai ir iš tiesų nelabai rūpinamasi rezultatais.	Dėmesys išmokimo rezultatams, gerinama procesų kokybė, pakoreguojami ištekliai.
Įstaigas ir struktūras lemianti politika laikoma prioritetu.	Prioritetas – funkcionavimą lemianti politika (tobulėjimas ir plėtra).
Svarbiausia – kiek finansinių išteklių skiriama švietimo reikmėms.	Svarbiausia – švietimui skiriamų išteklių panaudojimo veiksmingumas.
Politiką lemia politiniai ir / arba ideologiniai siekiai.	Politikos varomoji jėga – analizė ir derybos.
Sistema centralizuota ir kontroliuojama.	Decentralizuota ir liberalizuota sistema.
Informacijos srautas blokuojamas ir apkarpos, vidurinio ir pradinio lygio švietimo darbuotojai menkai perpranta informaciją (klusni sistema).	Informacijos srautas laisvas ir palaikomas, visų lygių švietimo darbuotojai puikiai geba perprasti informaciją (mokymosi sistemos).
Švietimo politiką formuojant dalyvauja mažai sluoksnių, suinteresuoti dalyviai neorganizuoti.	Politiką formuojant dalyvauja įvairios grupės, suinteresuoti dalyviai organizuoti, derybos formalizuotos.

Nagrinėdama švietimo reformos parengimo archyvą, R. Bruzgelevičienė teigia, kad rengiant Tautinės mokyklos koncepciją²¹³ iškilo keletas sunkumų:

- sovietinės pedagogikos deformacijos;
- nacionalinės pedagogikos tradicijų sunaikinimas;
- M. Gorbačiovo pertvarkos prieštaros SSRS;
- žmonių pasirengimo Lietuvoje savarankiškai spręsti ir drįsti spręsti stoka²¹⁴.

M. Lukšienė pažymi, kad Lietuvos situacija, kaip ir daugelio buvusių sovietų respublikų, sudėtinga – komunistinės santvarkos suniokotas žmogus²¹⁵,

²¹² Radó, P. *Švietimas pereinamuoju laikotarpiu*. Vilnius: Garnelis, 2003, p. 25.

²¹³ *Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija*. Vilnius: Žinija, 1989.

²¹⁴ *Ibid.*

²¹⁵ Lukšienė, M. *Pedagogika ir kultūra. Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 25.

todėl kyla nauja pedagoginė problema. Tautinės mokyklos koncepcijoje²¹⁶, kuri iš esmės atitiko „bendruosius tautinio išsivaduojamojo judėjimo idealus ir principus: puoselėti tautinę kultūrą, kaip tautos tęstinumo ir stiprinimo pagrindą; įtvirtinti demokratinės, teisinės, atviros pilietinės visuomenės ir kultūros principus“²¹⁷, formuluojami pamatiniai nacionalumo, demokratiškumo, humaniškumo ir kaitos principai. Būtent šie principai ir tampa pamatiniais naujoje, 1992 m. paskelbiamoje Lietuvos švietimo koncepcijoje²¹⁸, pažyminčioje, kad „valstybingumo atkūrimas atvėrė naujas, tautos siekius atliepiančias, Lietuvos socialinės, kultūrinės, ekonominės bei politinės raidos perspektyvas“. Lietuvos kultūros ir švietimo ministerijai patvirtinus naująją koncepciją, buvo susitarta dėl pagrindinio ugdymo tikslo (fizinės, psichinės ir dvasinės galios išplėtojusi, subrendusi gyventi demokratinėje visuomenėje asmenybė, kūrybiškai perimanti ir puoselėjanti humanistinės tautos ir pasaulio kultūros vertybes), grindžiamo esminėmis tautos bei Europos kultūros vertybėmis (asmens nelygstamos vertės, prigimtinės žmonių lygybės, sąžinės laisvės, žmogaus dvasios racionaliųjų bei intuityviųjų aspektų pripažinimu, artimo meilės, tolerancijos, demokratinių visuomenės santykių teigimu). Remiantis minėtais principais ir siekiais, numatyti reformos įgyvendinimo etapai²¹⁹:

- I (iki 1990-03-11) – paskelbta Tautinės mokyklos koncepcija; pradėtos burti pedagogų, mokslininkų, menininkų jėgos, siekiant sukurti naujas, savosios tautos kultūra pagrįstas ugdymo turinio programas, vadovėlius, mokymo priemones; parengti teoriniai švietimo reformos pagrindai bei juridiniai reformos dokumentai;
- II (atkūrus nepriklausomą valstybę) – reorganizuotos švietimo ugdymo struktūros (kultūros ir švietimo ministerija, savivaldybių švietimo skyriai); pradėta profesinių ir aukštesniųjų mokyklų pertvarka;

²¹⁶ Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija.

²¹⁷ Jackūnas, Ž., p. 12–13.

²¹⁸ Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius: Leidybos centras, 1992.

²¹⁹ *Ibid.*; šandienis Lietuvos švietimo reformų etapų skirstymas nesutampa su Lietuvos švietimo koncepcijoje išskirtais etapais. Švietimo politikai ir strategai, įvertindami jau reformos kūrėjų atliktus darbus bei tuos, kuriuos dar reikia atlikti, nurodo šiuos etapus: 1988–1991 – įžanginis etapas (Lietuvos švietimo vizijos formavimas); 1992–1997 – I etapas (Lietuvos švietimo koncepcijos įgyvendinimas); 1998–2002 – II etapas (Švietimo reformos prioritetų patvirtinimas ir įgyvendinimas); 2003–2012 – III etapas (Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų patvirtinimas ir įgyvendinimas).

prasidėjo pokyčiai aukštųjų mokyklų sistemoje (reorganizuojama studijų, doktorantūros tvarka, priimtas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas²²⁰); priimtas Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas²²¹, įteisinęs konceptualiąsias švietimo reformos nuostatas ir sudaręs juridinį pagrindą švietimo sistemos pertvarkai;

- III (trunkantis iki 1998 m.) – kuriama bendra permanentinė Lietuvos švietimo sistema, aprėpianti formalųjį ir neformalųjį švietimą, išplėtotą valstybinių bei nevalstybinių švietimo įstaigų tinklą;
- IV (1998–2005 m.) – tikrinami ir apibendrinami reformos rezultatai, koreguojama struktūra, programa, vadovėliai.

Lietuvos švietimo struktūrų ir idėjų kaitą, Ž. Jackūno teigimu²²², numatė tiek vidiniai (paveldėtos spragos; vienpusiškas, scientistinis ugdymo turinio pobūdis; atotrūkis nuo praktikos; unifikacija; kaitos atmetimas), tiek ir sociokultūriniai (politinės raidos gairės; socialinės politikos tikslai; ekonominio vystymosi perspektyvos; kultūros plėtotės linkmės) švietimo plėtotės veiksniai. Pirmiausia, analizuojant 1992 m. Lietuvos švietimo koncepciją, pastebėtini struktūriniai pokyčiai (žr. 1 pav.): kuriama permanentinė švietimo sistema, kurios kontekste išryškėja nuoseklus švietimo sistemos pastangos atsiskyti maksimalistinių siekių perteikti kuo daugiau, tiek siekiu lavinti žmogaus fizines ir dvasines galias, ugdant mąstymo kritiškumą ir savarankiškumą, puoselėjant informacinius įgūdžius, stiprinant nusiteikimą nuolatiniam mokymuisi.

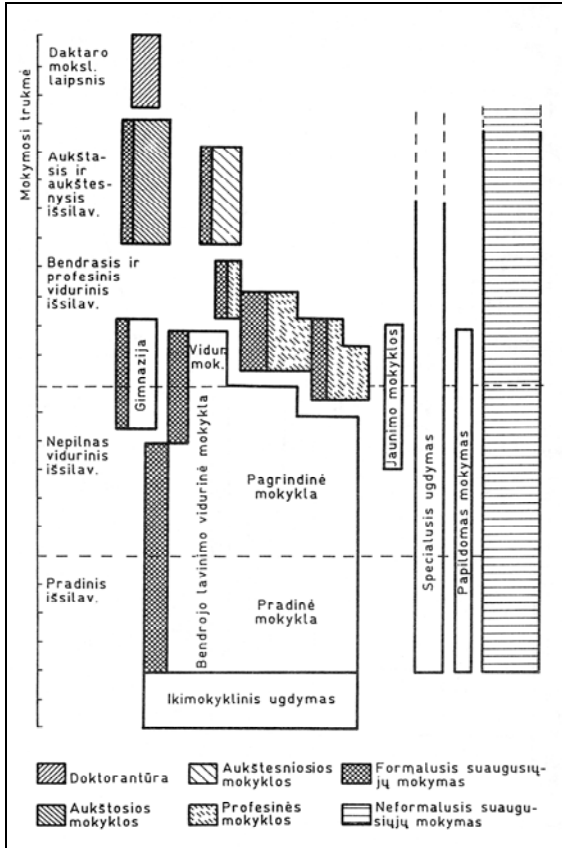
Šalia formaliojo ugdymo plėtojamas neformalusis švietimas, didinama ugdymo institucijų įvairovė, kuri labai greitai išsikristalizuoja (žr. 2 pav.) žymėdama sistemos kaitą. Pavyzdžiui:

- 1990–1991 m. m. profesinėse mokyklose atsiranda keturių lygių programos; įgyvendinamas savanoriško stojimo principas, atsisakius iki tol taikyto mokinių siuntimo į profesines technikos mokyklas; iš esmės pertvarkomos profesinio mokymo programos, jos derinamos atsižvelgiant į rinkos poreikius;

²²⁰ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 7-191.

²²¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 23-593.

²²² Jackūnas, Ž. Lietuvos švietimo plėtotė Europos edukacinių nuostatų kontekste. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 9–13.

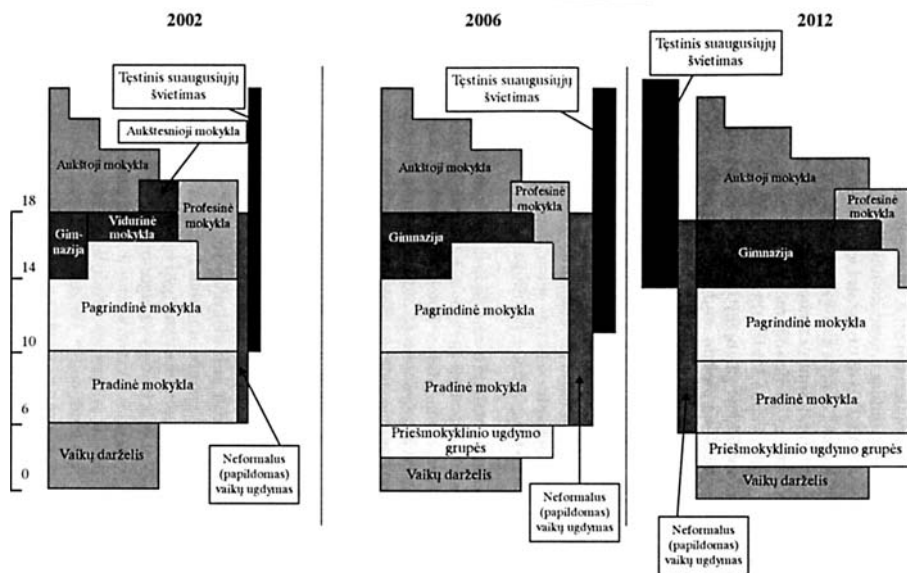
1 pav. Lietuvos švietimo sistema (1992)²²³

- nuo 1991 m. visi mokiniai, neišskiriant turinčių specifinių ugdymosi poreikių, mokomi integruotai (pagal modifikuotas ir adaptuotas bendrojo lavinimo programas);
- 1992 m. pirmokai pradėjo mokytis iš naujų, koncentriškumo, spiralės ir integravimo principais parengtų vadovėlių, savo žinias tikrinosi pratybų sąsiuvinuose, o pedagogai gavo Mokytojų knygas, nuo 1992 m.

²²³ Lietuvos švietimo koncepcija.

egzaminai vykdomi ir žinios vertinamos atsižvelgiant į specialiųjų mokinių poreikius;

- 1993 m. įsteigiamos pirmosios jaunimo mokyklos;
- 1995 m. priimama pirmoji gimnazijų koncepcija;
- 1997 m. priimamas Profesinio mokymo įstatymas;
- 1997 m. atidaroma Tarptautinio bakalaureato mokykla;
- 1998 m. atlikus eksperimentą atsiranda struktūros naujovė – pagrindinė dešimtmetė mokykla;
- 1998 m. patvirtintas Profilineio mokymo modelis, visuotinai įgyvendinamas nuo 2000 m.;
- 2000 m. įsteigiamos pirmosios keturios kolegijos (Alytaus, Kauno, Utenos ir Vilniaus);
- aukštasis mokslas įvardijamas kaip aukščiausia nuosekliojo švietimo sistemos grandis, numatant trijų pakopų (bakalauro, magistro ir doktorantūros) studijas; ir pan.²²⁴

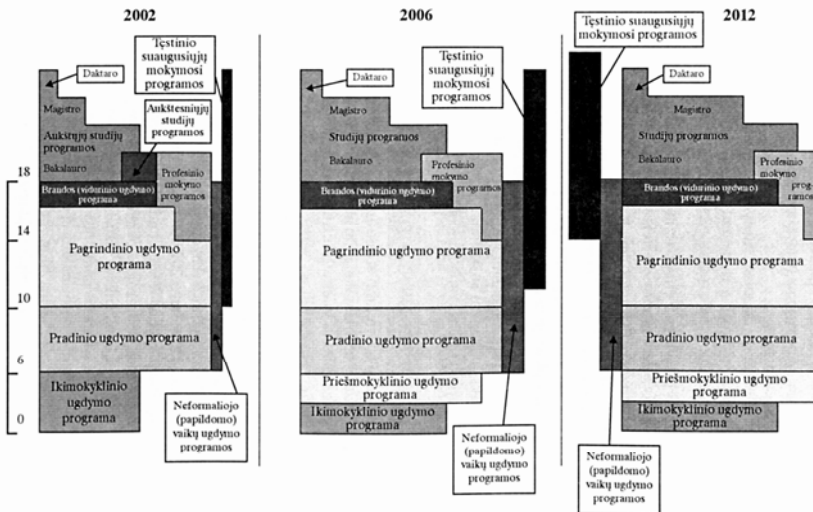
2 pav. Lietuvos švietimo sistemos kaita pagal institucijas²²⁵

²²⁴ Lietuvos švietimo pertvarkai 20. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2008.

Taigi reformos laikotarpiu, atliepiant tėvų ir vaikų poreikius, kūrėsi ir ėmė veikti gimnazijos, darželiai-mokyklos, neįgaliųjų ugdymo centrai, vaikystės pedagogikos centrai; susiformavo trys švietimo sektoriai – valstybinis, savivaldybių ir nevalstybinis; įteisintas privalomojo mokymosi amžius iki 16 metų; tapo garantuotas ne tik nenutrūkstamas, bet ir visuotinis švietimas per nuoseklųjį visų pakopų formalų švietimą – nuo ikimokyklinio iki aukštojo.

Pažymėtina, kad vykstant struktūriniais pokyčiams vykdyta ir ugdymo turinio kaita, įtraukusi daugiau kaip 100 įvairių sričių mokslininkų, pedagogų, skirtingų švietimo lygmenų institucijų specialistų:

- 1994 m. paskelbti Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų programų projektai;
- 1997 m. parengtos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos I–X klasėms bei pradinės ir pagrindinės mokyklų išsilavinimo standartų projektai;
- 1999 m. paskelbti XI–XII klasių bendrųjų programų bei bendrojo išsilavinimo standartų projektai ir kt.

3 pav. Lietuvos švietimo sistemos kaita pagal programas²²⁶

²²⁵ Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003–2012 metai: projektas. Vilnius: Dialogo redakcija, 2002, p. 110.

²²⁶ Švietimo gairės... *op. cit.*, p. 111.

Vykdamas ugdymo turinio kaitą, labiausiai išryškėjančią programų įgyvendinimo metu (žr. 3 pav.), pradėti sistemingi nacionaliniai (ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo (ugdymo turinio, specialiųjų poreikių, mokymosi krūvių, tinklo pertvarkos, neformalaus švietimo, mokymosi sąlygų), mokytojų, profesinio mokymo, studijų, suaugusiųjų švietimo) ir tarptautiniai (TIMSS, PIRLS, PISA, CIVIC) tyrimai, rengiamos analizės, nuo 2000 m. skelbiami švietimo būklės raportai, sukurtos švietimo informacinės sistemos, tęsiama mokyklų decentralizacija.

Pastebėta, kad tiek Lietuvoje, tiek ir Vakarų Europos šalyse ugdymo turinyje pabrėžiama žinių, švietimo decentralizacijos, mokymo išteklių atnaujinimo ir naudojimo (grindžiant tarpdalykine integracija, projektiniu ir refleksyviuoju mokymu), socialinio priklausymo, duomenų, rezultatų, susijusių su švietimu, gavimo ir jų palyginimo Europos lygmeniu dermė, o naujovės, tyrimai, švietimas ir mokymas turi tapti pagrindine valstybių vidaus politikos ašimi, skatinančia novacijų diegimą, pagalbą jaunimui adaptuotis, kritiškai mąstyti, atnaujinti žinias, užmegzti ryšius, t. y. padėti integruotis į informacinę visuomenę²²⁷.

Nesibaigus numatytiems reformos etapams prezidento V. Adamkaus inicijuota darbo grupė, atsižvelgdama į šalies socialinio, ūkinio, kultūrinio gyvenimo permainas bei atsivėrusius naujus visuomenės raidos kontekstus ir iškilusius naujus uždavinius, skatino išryškinti švietimo vaidmenį (nepaisant palankaus tarptautinio vertinimo – „Lietuva pateikia geriausią pagrindinio dokumento – 1992 metų Lietuvos švietimo koncepcijos – kūrimo ir plėtros pavyzdį“²²⁸), nužymėti tolesnės jo plėtrotės tikslus bei būtinus pertvarkos darbus²²⁹. Taigi vykstant reformai pastebimi tam tikri (atspindintys ir patvirtinantys Europos problemų spektrą) atliekamų darbų ypatumai (žr. 2 lentelę).

Kaip pažymi R. Želvys²³⁰, švietimo reformos negali atstoti pribrendusių socialinių ir ekonominių reformų: kokybiškesnis švietimas neužtikrina didesnio socialinio teisingumo ar aukštesnio gyvenimo lygio, greičiau yra priešingai – būtent socialinis teisingumas ir geresnis gyvenimas gali sudaryti sąlygas aukštesnei švietimo kokybei. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šalia minėtų struktūrinių pokyčių kartu vyko ir idėjų ar ugdymo paradigimų kaita.

²²⁷ *European report on the quality of school education. Sixteen quality indicators.* Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 2001.

²²⁸ *Reviews of National Policies for Education. Lithuania.* OECD, 2002, p. 15.

²²⁹ Švietimo gairės..., p. 6.

²³⁰ Želvys, R. *Švietimo vadyba ir kaita.* Vilnius: Garnelis, 1999, p. 79.

M. Fullanas, atliepdamas XX a. pasaulines devintojo dešimtmečio sistemines reformas, pristatė aštuonias pagrindines pamokas²³¹:

2 lentelė. Švietimo reformų ypatybės (pagal P. Radó²³²)

<i>Švietimo reformos Vakarų Europos šalyse</i>	<i>Švietimo reformos Rytų ir Vidurio Europos šalyse</i>
Reforma laikoma nauja iš esmės organiško kaitos proceso banga (t. y. rekonstrukcija – pertvarkymas).	Reforma laikoma beveik visišku sistemų ir struktūros pakeitimu (t. y. kūrimas iš naujo).
Reformą skatina daugiausia tikrieji švietimo reikalai ir galutinio vartotojo interesai.	Reformą daugiausia skatina ideologiniai ir politiniai sumetimai.
Išoriniai iššūkiai švietimui iš dalies prognozuojami.	Itin sparčiai kinta ekonominė ir socialinė aplinka.
Reformuojama rūpinantis mokinių pasiekimais ir švietimo kokybe.	Švietimo reforma yra neatskiriama visapusių pertvarkos dalis.
Vengiama esminių struktūrinių pokyčių.	Struktūriniais klausimams – svarbiausias dėmesys.
Reforma siekiama pokyčių tarp eilinių švietimo sistemos narių.	Reforma siekiama pertvarkyti sistemą nuo viršaus iki apačios.
Reforma naudojami plačia informacijos sistema (vertinimo, tyrimo) ir formaliais derybų bei viešų diskusijų kanalais.	Reforma iš dalies siekiama sukurti kertines kompetentingos ir atviros politikos kūrimo sąlygas.

- Negalima privesti vykti to, kas svarbiausia (juo sudėtingesnis pokytis, juo mažiau jį veikia jėga).
- Pokytis – tai kelionė, o ne projektas (pokyčiai yra ne linijiniai, bet kupini netikrumo, kartais net nepaiso jokių taisyklių).
- Problemos – mūsų draugės (problemų išvengti neįmanoma, be jų nieko neišmoksi).
- Vizija ir strategijų planavimas atsiranda vėliau (pernelyg anksti susikurtos vizijos ir planai „užriša“ akis).

²³¹ Fullan, M. *Pokyčių jėgos*. Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 40.

²³² Radó, P., p. 29.

- Individualizmas ir kolektyvizmas turi turėti lygias galias (nei izoliacijos, nei grupės reguliuojamo mąstymo keliamų problemų neįmanoma išspręsti vienareikšmiai).
- Neveiksmingos nei centralizacija, nei decentralizacija (būtinai reikalingos ir „iš viršaus“, ir „iš apačios“ kylančios strategijos).
- Sėkmei pasiekti būtinas ryšys su aplinka (geriausia, kai organizacijos mokosi ir iš vidaus, ir iš išorės).
- Kiekvienas žmogus yra pokyčių tarpininkas (pokyčiai pernelyg svarbūs, kad paliktume juos tik ekspertams; didžiausia saugumo garantija – asmeninė nuostata ir meistriškumas).

Lietuvos švietime idėjų kaitos problema ypatinga. Kaip pažymi B. Bitinas²³³, Lietuvos ugdytojams iškilo dilema, ar toliau remtis klasikinėmis ugdymo koncepcijomis, ar priimti ir realizuoti naujasias ugdymo idėjas, mat jas ilgą laiką lėmė realizmo, neotomizmo (tarpukariu) ar materializmo (sovietmečiu) koncepcijos. Be to, klasikinės paradimos vyravimą lemia ir fundamentinių mokslų atstovų nuogąstavimas, kad atsiskius bendrojo lavinimo akademinio kryptingumo, susilpnės aukštos kvalifikacijos specialistų rengimas. Būtent šie veiksniai – pedagoginis konservatyvumas ir ugdymo turinio akademiškumas – lemia tvirtą klasikinės ugdymo paradimos poziciją Lietuvos švietime.

Tačiau išryškėjantys nauji švietimo prioritetai ir tendencijos (siekiis rūpintis Europos šalių ir žmonių suartinimu bei jų santykių pertvarkymu naujų vertybių pagrindu; demokratiškumo iššūkis rasti priemones, leidžiančias sudaryti sąlygas visą visuomenę aprūpinti kokybišku švietimu; plėtojant švietimo politiką suderinimo prasme siekti *de facto* solidarumo, pritaikyti naują vertybę prie konkrečios šalies švietimo sistemos ir praktikos; mokykla – atvira institucija, veikianti tiek lokaliaje, tiek ir globalinėje visuomenėje; ugdymo proceso centre – ugdytinis, ugdytojas – tik žinių šaltinis ir moralinis vadovas, tarpininkas; tarpdalykinis požiūris į švietimą, pradedant pagrindine mokykla ir tęsiant universitete; individas yra aktyvus subjektas, kurio skaidai reikia sudaryti sąlygas; individų socializacija vyksta multikultūrinėje aplinkoje, kuri nusakoma įvairove ir tarpusavio sąveika; naujų informacinių ir komunikacinių technologijų įvaldymo svarba; mokymasis visą gyvenimą), analizuojami pasaulio mokslininkų ir nagrinėjami įvairiose Europos Sąjungos institucijose

²³³ Bitinas, B. *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija, 2000, p. 131–132.

skirtingais lygmenimis²³⁴, verčia susimąstyti, ar iš tiesų ugdymo realybė yra materiali ir objektyvi ir lemianti dvasinius reiškinius, o gal priešingai – ji kaip tik yra nuolat kintanti individo sąveika su aplinka, grindžiama jo savita patirtimi. Kaip buvo minėta, vykdomi struktūriniai pokyčiai skatino didesnę dėmesį skirti laisvajam ugdymui, grindžiamam pragmatizmo, humanizmo, egzistencializmo ir pan. filosofinėmis ugdymo idėjomis, pabrėžiančiomis demokratinės visuomenės įsitvirtinimą. Mat, kaip pažymi B. Bitinas, laisvojo ugdymo paradigmos įsitvirtinimą lemia naujas visuomenės užsakymas (sudaryti palankias kiekvieno ugdytinio saviraiškos, savisklaidos ir saviraidos sąlygas, tada daugelis ugdytinių susiformuos kaip socialiai aktyvūs, kūrybingi, kompetentingi visuomenės nariai)²³⁵.

Pastebėtina, kad kintant paradigmoms svarbus vaidmuo tenka europinei švietimo dimensijai, ypač aktualizuotai Lietuvai tampus Europos Sąjungos nare. Po pokyčių Vidurio ir Rytų Europoje, Europos bendradarbiavimo ir integravimo vystymosi, spartaus regioninio bendradarbiavimo augimo ilgą laiką, kaip teigia M. Stobartas (M. Stobart)²³⁶, europinės dimensijos buvo laikomos kaip paprasčiausias mokymas tarpusavio supratimui. Kaip pažymi D. Matuzevičiūtė²³⁷, remdamasi H. Haubricho (H. Haubrich), R. Hettlage, D. Barthelemy, R. Ryba, C. Birzga, J. M. Leclerq (J. M. Leclerq) ir kt. autorių tyrimais, minėtas dimensijas mažai kas vertino ir pripažino oficialiai, nors į jas atsižvelgiama daugumoje Europos švietimo ministerijų ir įvairių ugdymo ir mokslo institucijų, pripažįstama, kad jos turi svarbų pritaikymą ne tik mo-

²³⁴ *Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Secondary Education*. Council of Europe, 1999, No. 2.; Tumėnienė, V., Janiūnaitė, B. Pedagoogo veiklos pokyčiai pasaulinių ir europinių švietimo dimensijų kontekste. *Socialiniai mokslai*. 2000, Nr. 2(23), p. 24–33.; Alexopoulou, F. The European Dimension in Initial Teacher Education: Curriculum Issues. *Education for 21st century: commonalities and diversities*. Munster; New York; Munchen; Waxmann, 1998, p. 295–305.; Jucevičienė, P. Europinės švietimo dimensijos Lietuvos aukštajame moksle. *Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika*. Kaunas: Technologija, 1998, t. 1, p. 3–12.; Katiliūtė, E. Lietuvos mokyklos kaitos tendencijos XXI a. švietimo pasaulinių charakteristikų kontekste. *Socialiniai mokslai*. 2001, 1(27): 48–58.

²³⁵ Bitinas, B., p. 151–152.

²³⁶ Stobart, M. The European Dimension of Secondary Education: Challenges and Opportunities – a Council of Europe Perspective. *Internationale Schulbuchforschung*. Frankfurt: Diesterweg, 1996, p. 11–21.

²³⁷ Matuzevičiūtė, D. *Europos dimensijos realizavimas mokant geografijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (edukologija). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003, p. 43–48.

komųjų programų formavimo turinyje, bet ir organizuojant ugdymą bei studijas, baigiamuosius egzaminus, popamokinę veiklą ir pan.

Būtent šių struktūrų ir idėjų kaitos kontekste bei atliepiant XXI a. iššūkius, mokinių, jų tėvų ir mokytojų poreikius, reformuojant ugdymą Lietuvoje svarbiausiu švietimo taikiniu tapo ugdymo kokybė. Vis dažniau pedagoginėje bendruomenėje vykstant diskusijoms apie globalizaciją ir visuomenines transformacijas, sparčiai besiplėtojančius mokslo pasiekimus, naująsias technologijas ir pan., inspiruotas Europos Sąjungos Vadovų Tarybos išvadų²³⁸, kuriose teigiama, kad „Sąjunga ateinančiam dešimtmečiui išsikėlė naują strateginį tikslą: tapti konkurencingiausia ir dinamiškiausia, žiniomis pagrįsta ekonomika pasaulyje, kurioje vyktų subalansuotas ekonomikos augimas, būtų kuriama daugiau ir geresnių darbo vietų ir būtų didesnė socialinė sanglauda“, bei Lietuvos švietimo sistemai integruojantis į bendrą Europos švietimo erdvę, švietimo kokybė tapo itin aktuali. Švietimo priežiūra ir inspektavimas nuosekliai peraugo į mokyklos audito sistemą²³⁹. Dar 1998 m. Švietimo ir mokslo ministerija kokybę paskelbė vienu iš švietimo reformos prioritetų. Esminis Lietuvos švietimo reformos bruožas yra pakitusi švietimo kokybės samprata ir požymiai, kuriais remiantis nustatomas kokybės lygis. Mokyklos lygmeniu tai virsta ugdymo kokybės laidavimu²⁴⁰. Jis neįmanomas be nuolatinio vertinimo, įsivertinimo. Vertinimas numato struktūrines galimybes apžvelgti veiklą, suteikia grįžtamąjį ryšį lemiančią ir apibendrinančią įtaką, užtikrina priimtinių reikalavimų (standartų) pasiekimą, mokyklos veiklos tobulinimą, geresnės ugdymo kokybės skatinimą. Be to, dažnai kintantys ugdymo tikslai ir visuomenės požiūris į mokymąsi, naujų mokymo teorijų plėtotė numato kokybinį ugdymo institucijų virsmą, skatinantį profesionaliau analizuoti kokybės gerinimo klausimus, mokslinėje literatūroje dažniausiai pristatomus kokybės vadybos mokslo kontekste²⁴¹.

Viena iš priemonių, padedančių užtikrinti švietimo kokybę, yra mokyklų vidaus auditas, kurio metodika²⁴² taikoma nuo 2002 m. Mokyklos vidaus audito paskirtis dvejopa: mokyklos veiklos įsivertinimas ir jos tobulinimas. Nors

²³⁸ *Lisabonos strategija*, 2000, p. 2.

²³⁹ *Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos*. Vilnius: Švietimo plėtotės centras, 2002.

²⁴⁰ Bitinas, B., p. 106–113.

²⁴¹ Siems, C. *Public Target Costing*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005.; Kaziliūnas, A. *Kokybės analizė, planavimas ir auditas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.; Эванс, Д., П. *Управление качеством*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2007.

²⁴² Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 98-4348.

kartais pabrėžiamas tik vienas iš šių aspektų – įvertinimas kaip informacijos apie mokyklos veiklos kokybę šaltinis arba pats vertinimo procesas kaip tobulėjimas bei vertinimo rezultatų panaudojimas tobulinimui, tačiau, kaip pažymi B. Everardas (B. Everard) ir G. Moriso (G. Morris)²⁴³, to dirbtinai nederėtų atskirti. Vertinimo, įvertinimo ir tobulinimo ryšį lemia pati vidaus audito idėja.

Šiandien žvelgiant į bendrojo lavinimo mokyklą, kuriai švietimo kaitos kontekste teikiamas ypatingas vaidmuo, teigtina, kad formalusis bendrasis ugdymas Lietuvoje apima trijų ugdymo programų, reglamentuotų bendraisiais ugdymo planais ir Vidurinio ugdymo programos aprašu, patvirtintais LR švietimo ir mokslo ministro įsakymu²⁴⁴, realizavimą: pradinį (1–4 kl.), pagrindinį (5–8(10) kl.) ir vidurinį (9(11)–12 kl. arba (1(3)–4) gimn²⁴⁵. kl.). Privalomas mokslas yra iki 16 m., tai sutampa su nuosekliu pradinio ir pagrindinio ugdymo programų baigimu (baigimas patvirtinamas valstybinių pažymėjimų išdavimu). Kiekvienoje iš programų siekiama tam tikrų kompetencijų ugdymo. Ypatingas dėmesys skiriamas mokinių vertybinėms nuostatomis ir pozityviam elgesiui formuoti, žinioms ir gebėjimams pritaikyti praktikoje²⁴⁶. 9–10 (1–2 gimn.) kl. mokiniams sudaromos galimybės pasirinkti mokomuosius dalykus iš visų bendrųjų programų ugdymo sričių, išbandant savo galimybes įvairiose mokymosi ir veiklos srityse, susipažįstant su realiomis darbo vietomis²⁴⁷. 11–12 (3–4 gimn.) kl. mokydamasis pagal vidurinio ugdymo programą mokinyš, siekdamas pagilinti ir praplėsti žinias, gebėjimus ir kompetencijas pasirinktose srityse, susidaro individualų mokymosi planą²⁴⁸. Ugdymas yra individualizuojamas ir diferencijuojamas pagal mokinių siekius, polinkius ir gebėjimus, sudaromos galimybės planuoti profesinę karjerą, pasirinkti mokymosi kryptį atitinkančius dalykus ir skirtingus jų kursus. Tuo pa-

²⁴³ Everard, B., Morris, G. *Efektīvūs mokyklos valdymas*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1997.

²⁴⁴ *2007–2008 mokslo metų bendrieji ugdymo planai*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2007; *2008–2008 mokslo metų bendrieji ugdymo planai*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008; Vidurinio ugdymo programos aprašas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 76-2930.

²⁴⁵ Gimn. kl. – gimnazijinės klasės, jos Lietuvos švietimo sistemoje sutampa su pagrindinės mokyklos 9–10 kl.

²⁴⁶ Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo ir diegimo strategija. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 63-2440.

²⁴⁷ Mokymosi kryptį pasirinkimo galimybių didinimo 14–19 metų mokiniams modelis. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 35-1260.

²⁴⁸ Vidurinio ugdymo programos aprašas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 76-2930.

grindu mokinys, baigdamas vidurinio ugdymo programą, laiko brandos egzaminus ir iš esmės pasirenka būsimą mokymąsi aukštojoje ar profesinėje mokykloje.

Ugdymo institucija informuoja apie teikiamas ugdymo turinio pasirinkimo galimybes ir padeda susidaryti individualius ugdymosi planus dvejiems mokymosi metams. Atsižvelgiant į mokinių gebėjimus, poreikius, neviršijant maksimalaus (32) pamokų skaičiaus per savaitę, ugdymo turinio valandos gali būti skiriamos atskirų dalykų programų kursams, padidinant arba sumažinant valandų skaičių atskiriems mokomiesiems dalykams pagal individualų mokinio poreikį. Asmenys, pasirinkę profesinio mokymo programos modulį, nesimoko menų, technologijų arba integruotų menų ir technologijų dalykų – vietoj jų studijuoja profesinio mokymo programos dalykus.

Numatant būsimą ugdytinių ateities veiklą, Lietuvoje bendrojo lavinimo mokyklose veikia profesinio orientavimo ir informavimo sistema, nukreipta į platesnio švietimo sistemą. Tai yra nuolat teikiama ir visiems prieinama paslauga, sudaranti sąlygas asmeniui priimti racionalius profesijos rinkimosi sprendimus, planuoti profesinę karjerą derinant saviraiškos bei individualius asmenybės tobulėjimo poreikius su darbo rinkos reikalavimais. Sistema susijusi su nacionalinių institucijų (Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų, Lietuvos profesinio orientavimo tarnybos) ir joms pavaldžių institucijų horizontaliuoju ir vertikalioju bendradarbiavimu²⁴⁹. Daugelyje minėtų ugdymo institucijų yra įkurti Profesinio informavimo ir konsultavimo taškai (PIT'ai). Jaunesnio mokyklinio amžiaus mokiniai yra supažindinami su įvairiomis profesijomis, ugdant bendruosius gebėjimus. 8–10 kl. mokiniai susipažįsta su įvairių mokslo šakų ir specialybių turiniu, įgyja informacijos apie profesinį išsilavinimą, sužino ne tik apie tam tikras specialybes, bet ir apie jų kilmę, paplitimą. Organizuojamos mokiniams išvykos į profesines mokyklas, kolegijas, universitetus. PIT'uose kaupiama informacija apie profesijas, profesinio rengimo įstaigas, mokymosi ir įsidarbinimo galimybes, adaptaciją darbo rinkoje.

Be to, už mokymo priemonių, kaip ir veiklos metodų, pasirinkimą kiekvienas pedagogas atsako individualiai. Pagrindines mokymo priemones vertina įvairių krypčių ekspertų komisijos, o vėliau jas siūlo Švietimo ir mokslo

²⁴⁹ *Profesijos patarėjų mokymo metodinė medžiaga*. Vilnius: Karjeros planavimo centras, Jaunimo karjeros centras, Šiuolaikinių didaktikų centras, 2004.; *Profesinio informavimo ir konsultavimo darbo vadovas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.

ministerija. Šiuo metu (nuo 2003 m.) standartizuotas tik išsilavinimas²⁵⁰. Lietuvoje, remiantis Škotijos kokybės laidavimo sistema, sukurta mokyklų įsiverstinimo ir išorės vertinimo dualistinė sistema²⁵¹.

Apibendrinant švietimo ir ugdymo Lietuvoje sistemų ir idėjų kaitą, pasitebėta, kad valstybės atkūrimo pradžioje suformuluoti kaitos prioritetai išryškino kokybiško švietimo užtikrinimo įgalinimą ir mokymo proceso tobulinimą, nuolatinio mokytojų ir kitų ugdymo proceso dalyvių tobulėjimo skatinimą, naujų informacijos ir komunikacijos technologijų diegimo ir naudojimo svarbą, mokymąsi visą gyvenimą ir kitus aktualius šiandienos visuomenės iššūkius.

²⁵⁰ *Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2003; *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai XI–XII klasei*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2002.

²⁵¹ *Bendrojo lavinimo...*, *op. cit.*; Bendrojo lavinimo mokyklų veiklos kokybės išorės audito tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 41-1550.